

О ПЕРЦЕПЦИЈИ СРПСКОХРВАТСКИХ АКЦЕНАТА НА ОСНОВУ ЈАПАНСКОГ ЈЕЗИЧКОГ ОСЕЋАЊА¹

I. Милоš

Овај чланак представља покушај да се српскохрватски акценти представе и опишу на начин на који се обележавају акценти у јапанском језику. Рад је настао под руководством проф. др Павла Нишиџи за време ауторовог боравка у Новом Саду и Београду.

Акцент јапанског језика није динамичан, него тоњски. С обзиром на то да се сматра да тоњ у српскохрватском књижевном језику има фонолошки значај, полазимо од претпоставке да српскохрватске акценте можемо обележити истом методом којом се представљају акценти у јапанском језику. На овај начин желимо да утврдимо колико је за српскохрватски акценатски систем релевантан тоњски карактер акцената, тј. можемо ли код српскохрватских акцената обележити само тоњ, искључујући динамички карактер.

Пре него што покажемо резултат нашег испитивања, било би добро да објаснимо акценатски систем јапанског језика.

¹ Рад је, под истим насловом, на српскохрватском језику први пут објављен у: *Зборник Мишиџи српске за филологију и лингвистику*, XXIV/1(1981): 151–163.

Табела (I)

Број мора	Колона I		Колона II
	Нисковано	Са епсилитиком	
1	\bar{a}	$\left\{ \begin{array}{l} \underline{a} \bar{z} \underline{ga} \\ \underline{a} \bar{z} \underline{ga} \end{array} \right.$	a
			a'
2	$\underline{a} \bar{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \underline{a} \bar{a} = \underline{ga} \\ \underline{a} \bar{a} \underline{z} \underline{ga} \end{array} \right.$	aa
	$\bar{a} \underline{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \underline{a} \bar{a} = \underline{ga} \end{array} \right.$	aa'
			a'a
3	$\underline{a} \bar{a} \bar{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \underline{a} \bar{aa} = \underline{ga} \\ \underline{a} \bar{aa} \underline{z} \underline{ga} \end{array} \right.$	aaa
	$\underline{a} \bar{a} \underline{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \underline{a} \bar{a} \underline{a} = \underline{ga} \end{array} \right.$	aaa'
	$\bar{a} \underline{a} \bar{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \bar{a} \underline{aa} = \underline{ga} \end{array} \right.$	a'a
			a'aa
4	$\underline{a} \bar{a} \bar{a} \bar{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \underline{a} \bar{aaaa} = \underline{ga} \\ \underline{a} \bar{aaaa} \underline{z} \underline{ga} \end{array} \right.$	aaaa
	$\underline{a} \bar{a} \bar{a} \underline{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \underline{a} \bar{aaa} \underline{a} = \underline{ga} \end{array} \right.$	aaaa'
	$\underline{a} \bar{a} \underline{a} \bar{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \underline{a} \bar{a} \underline{aa} = \underline{ga} \end{array} \right.$	aa'aa
	$\bar{a} \underline{a} \bar{a} \bar{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \bar{a} \underline{aaa} = \underline{ga} \end{array} \right.$	a'aaa
N	$\underline{a} \bar{a} \dots \bar{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \underline{a} \bar{a} \dots \bar{a} = \underline{ga} \\ \underline{a} \bar{a} \dots \bar{a} \underline{z} \underline{ga} \end{array} \right.$	aa...aa
	$\bar{a} \underline{a} \dots \underline{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \bar{a} \underline{a} \dots \underline{a} = \underline{ga} \end{array} \right.$	aa...aa'
			aa...a'a
	$\bar{a} \underline{a} \dots \bar{a}$	$\left\{ \begin{array}{l} \bar{a} \underline{a} \dots \bar{a} = \underline{ga} \end{array} \right.$	a'a...aa

У табели (I) – колона I показује све акценатске могућности тогајског дијалекта са фонетске тачке гледишта. Код типова „ \bar{a} , \bar{a} , \underline{a} , \bar{aa} , \bar{a} \bar{aaa} , ... итд.“ појављује се разлика кад се дода епсилитика *ga*, као што смо видели код примера *aa-ga*, *aa-ā-ga*. Код типа (a) прва мора почиње ниско, а од друге море до краја траје ниско. Осим типа (a), код свих типова почиње прва мора ниско, а од друге море почиње високи тон, дакле, прва мора нема никаквог значаја за разликовање типова акцената, наиме: прва ниска мора фонолошки није релевантна. Међутим, кад гледамо докле траје високи тон, примећујемо да је то значајно.

Табела (2)

Тип	Фонетска појава	До које је мора високи тон
(a)	$\overline{a} \overline{b} \overline{c} \overline{d}$	$a' \overline{b} \overline{c} \overline{d}$
(r)	$\overline{a} \overline{b} \overline{c} \overline{d}$	$\overline{a} \overline{b} \overline{c} \overline{d}$
(s)	$\overline{a} \overline{b} \overline{c} \overline{d}$	$\overline{a} \overline{b} \overline{c} a'$
(b)	$\overline{a} \overline{b} \overline{c} \overline{d}$	$\overline{a} \overline{b} \overline{c} \overline{d}'$
(n)	$\overline{a} \overline{b} \overline{c} \overline{d}$	$\overline{a} \overline{b} \overline{c} \overline{d}$

(Пример је за четвороморне речи)

Као што се види у табели (2), увек је одређено до које је мора високи тон осим код типа (a). У јапанској традицији се сматра да ова мора, до које траје високи тон, а она које почиње ниски тон, носи језгро. Што се тиче типа (a), нема одређеног места до којег траје високи тон: он нема језгро. У табели (1) – колона II показује фонолошки систем. Из те табеле нам је јасно да тонски акценат јапанског језика, у ствари, може да се објасни местом где се налази језгро.

3. Метод и материјал обраде испитивања¹

Испитивање се вршило на тај начин што је један говорник представник из Војводине читао текст. Говорник је Љиљана Суботић, рођена у Руми 1948. године, школовала се у истом месту, а од 1967. године је прешла на студије у Нови Сад, где сада ради као асистент на Филозофском факултету.

Текстове смо бирали из недељника НИН штампаног у Београду и из књиге *О Вуку* Иве Андрића. Текст је читан укупно три пута: прво брзо, затим веома лагано, показујући добро акценатске целине, и на крају поново брзо.

Те снимљене текстове акценатски је бележио аутор, обраћајући пажњу углавном на тонски карактер. Скупљени материјал од укупно 313 речи, оди акценатских целина, класификован је по типу акцента као што је обележио сам говорник по своме говору. Бележили акценте у прочитаном тексту, аутор није био свестан да ли је по типу био српскохрватски углавни или силлабни акценат, дуг или кратак.

Резултат ћемо показати у табелама 3–7.

¹ Код типа (b) помоћу силитика одређује се место језгра.

Табела (3)

Перцепција српскохрватских речи са кратким силазним акцентом на основу јапанског језичког осећања

Акцент-ски тип речи	Са проклитиком			Са енклитиком			Са проклитиком и енклитиком		
	б.	п.	у ⁷	б.	п.	у.	б.	п.	у.
-	26	13	39 ⁶	6	3	9	2	1	3
'а'	24	13	39 (а'а')	6	3	9 (а'а)	2	1	3 (а'а'а)
'а:	1	—	1	—	—	—	—	—	—
'а'	1	—	1	—	—	—	—	—	—
---	66	33	99	20	10	30	2	1	3
'аа	52	28	80 14 (а'а'а)	13	9	22 3 (а'а'а)	2	1	3
'аа'	11	3	3 (а'аа')	3	—	2	—	—	—
'а' а	2	1	1 (а'а' а)	2	—	3	—	—	—
'а' а	—	1	1 (а'а' а)	2	1	—	—	—	—
'аа'	1	—	—	—	—	—	—	—	—
---	52	25	77	20	10	30	2	1	3
'а'аа	41	23	68 (а'а'а'а)	17	10	27 (а'а'а'а)	1	1	2
'а'аа'	3	—	3 (а'а'аа')	3	—	3 (а'а'а'а)	1	—	1
'а'а'а	2	—	2	—	—	—	—	—	—
'а'а'а	2	—	2	—	—	—	—	—	—
'а'а'а	2	—	2	—	—	—	—	—	—
---	16	9	23	2	1	3	—	—	—
'а'а'аа	13	9	22 (а'а'а'аа)	2	1	3	—	—	—
'а'а'аа'	2	—	2	—	—	—	—	—	—
'а'а'а'а	1	—	1	—	—	—	—	—	—
---	2	1	3	—	—	—	—	—	—
'а'а'а'аа	2	1	3	—	—	—	—	—	—

⁶ б.: у брзо читаном тексту

п.: у полако читаном тексту

у.: укупно

а: један слог

(а'): енклитика или проклитика

'а': слог носи виши тон од суседних, дакле, а'а'а представља

::: дужина

⁷ Текст је прочитан два пута брзо и једном полако (Дакле, број брзог читања два пута је већи од лаганог читања). Има случајева да приликом двају узастопних читања говорник различито повестује речи у акцентске целине (ј. у брзом читању појављују се енклитике или проклитике, док је код лаганог читања свака реч изговорена посебно, па је због тога број речи у лаганом читању већи).

Табела (4)

Перцепција српскохрватских речи са дугим силазним акцентом на основу јапанског језичког осећања

Акцентски
тип речи

—	б. п. у.			б. п. у.			б. п. у.			б. п. у.							
	20	16	46	10	5	15	2	1	3	2	1	3					
—	'a:	1	12	13	(a)a'	4	3	7	'a(a)'	2	1	3	(a)a'	(a)	2	1	3
	'a'	14	3	17	(a)a'	4	2	6									
	'a	15	1	16	(a)a'	2	—	2									
— —	16			8	24	2			1	3							
	'a'a	3	5	8	(a)a'a	—	1	1									
	'a'a	9	2	11	(a)a'a	2	—	2									
	'aaa'	2	1	3													
	'a'a	2	—	2													
— — —	18			9	27	8			4	12							
	'a'aa	1	6	7	(a)a'aa	4	3	7									
	'a'aa	12	3	15	(a)a'aa	2	—	2									
	a'a'a	1	—	1	(a)a'a'a	1	1	2									
	'aaa'a	2	—	2	(a)aaa'a	1	—	1									
	'a'aa	1	—	1													
	a'a'a	1	—	1													
	a'a'a	1	—	1													

⁴ Као што смо горе показали, иако и то се показује слоговима једноставно као: a'a, a'a'a... итд. Међутим, у ствари, по слоговним структурама тачнија опис би био другачији. Показаћемо пример једносложних речи с краткосилазним акцентом:

	б.	п.	у.
'a	26	13	39
'CV	2	1	3
'CVC	2	1	3
'CVC'	6	3	9
'CCV'	10	6	16
'CCV'	2	1	3
'C'CV'	1	—	1
'C'CV'	1	—	1
'C'CV'	2	1	3

(C: сугласник; V: самогласник)

У угластим заградама се показују тонски типови који се не јављају у нашем материјалу, али се на основу укупности система претпоставља да постоје.

Табела (5)

Периодизација српскохрватских речи са кратким узлазним акцентом на основу јапанског јединског осећања

Акцент-		срп.		хрв.		срп.		хрв.								
ска тип		речи		речи		речи		речи								
-		38	19	57	14	7	21	14	7	21	6	3	9			
o'o'		29	16	45	(o)o'o'	11	6	17	o'o''(o)	14	6	20	(o)o'o''(o)	6	3	9
o'o':		1	1	2	(o)o'o':	—	1	1	o'o''(o)	—	1	1				
o'ao'		—	1	1	(o)ao'	2	—	2								
'ao'o		3	—	3	(o)ao'o'	1	—	1								
'ao'		5	1	6												
-		30	26	76	12	6	18	4	2	6						
o'o'o		41	19	60	(o)o'o'o	8	5	13	o'o'o(o)	4	1	5				
o'o'o:		2	4	6	(o)o'o'o:	—	1	1	o'o'o(o)	—	1	1				
o'ao'o		4	—	4	(o)ao'o'o	2	—	2								
o'ao'o'		2	1	3	(o)ao'o'o'	2	—	2								
o'ao'		1	1	2												
'ao'o'o		—	1	1												
-		14	7	21	2	1	3	2	1	3						
o'o'o:oo		14	7	21	(o)o'o'o:oo	2	—	2	o'o'o:oo(o)	2	1	3				
					(o)o'o'o:oo	—	1	1								
-		16	9	27	4	2	6	2	1	3						
oo'o'o		14	7	21	(o)oo'o'o	4	2	6	oo'o'o(o)	2	1	3				
oo'ao'		1	—	1												
oo'ao'o'		1	—	1												
o'oo'o		2	—	2												
o'o'oo		—	1	1												
oo'o'o'		—	1	1												
-		4	2	6	4	2	6	2	1	3						
oo'o'o:oo		2	1	3	(o)oo'o'o:oo	1	—	1	oo'o'o:oo(o)	2	1	3				
oo'o'o'oo		2	1	3	(o)oo'o'o'oo	—	1	1								
					(o)oo'o'o'oo	1	1	2								
					(o)oo'o'oo:oo	1	—	1								
					(o)oo'oo:oo	1	—	1								
-		4	2	6												
oo'o'o'o		3	2	5												
oo'o'oo'		1	—	1												

Табела (6)

Перцепција српскохрватских речи са дугим узлазним акцентом на основу јапанског језичког осећања

Акцентски
тип речи

	б.	п.	у.		б.	п.	у.		б.	п.	у.
	12	17	49		8	3	11		4	2	6

o'o'	14	12	26	(o)oo'o'	4	2	6	o'o'(o)	3	2	3
o'o'	14	3	17	(o)oo'o'	4	1	3	o'o'(o)	—	—	—
o'o'	—	1	1					oo'o'(o)	1	—	1
'oo'	3	—	3								
o''o	1	—	1								
'oo	—	1	1								
-----	18	9	27		8	3	13				
o'o'o	13	6	21	(o)oo'o'o	7	3	12				
o'o'o	2	1	3	(o)oo'o'o	1	—	1				
o'o'o	—	1	1								
o'o'o	—	1	1								
o'o'o'	1	—	1								
-----	16	7	24		6	3	9				
oo'o'	11	7	18	(o)oo'o'	3	2	3				
oo'o'	—	1	1	(o)oo'o'	3	1	4				
o'oo'	3	—	3								
o'oo'	1	—	1								
oo''o	1	—	1								
-----	14	7	21								
oo'o'o	11	6	17								
oo'o'o	2	1	3								
o'oo'o'	1	—	1								
-----	4	2	6		2	1	3				
oooo'o'	3	2	4	(o)oooo'o'	—	1	1				
oooo'o'	1	1	2	(o)oooo'o'	2	—	2				
-----	6	3	9								
oooo'o'o	4	2	6								
oooo'o'o	2	—	2								
oooo'o'o	—	1	1								
-----	4	2	6								
oooo'o'	2	2	4								
oooo'o'	2	—	2								

Табела (7)

Доминантни тонски карактери по типу акцента и тип акцента

Тип акцента					
краткосиланни	—	'a'	(a)'a'	'a'(a)	(a)'a'(a)
	— —	'a'a	(a)'a'a	'a'(a'a)	(a)'a'(a'a)
	— — —	'a'aa	(a)'a'aa	'a'(aa'a)	(a)'a'(aa'a)
	— — — —	'a'aaa	(a)'a'aaa	'a'(aaa'a)	(a)'a'(aaa'a)
	————— HTD				
дугосиланни	—	'a:'	(a)'a:'	'a:(a)	(a)'a:(a)
	— —	'a'a:	(a)'a'a:	'a:(a'a)	(a)'a:(a'a)
	— — —	'a'aa:	(a)'a'aa:	'a:(aaa'a)	(a)'a:(aaa'a)
	— — — —	'a'aaa:	(a)'a'aaa:	'a:(aaaa'a)	(a)'a:(aaaa'a)
	————— HTD				
краткосиланни	—	a'a'	(a)a'a'	a'a'(a)	(a)a'a'(a)
	— —	a'a'a	(a)a'a'a	a'a'(a'a)	(a)a'a'(a'a)
	— — —	a'a'aa	(a)a'a'aa	a'a'(aa'a)	(a)a'a'(aa'a)
	— — — —	aa'a'a	(a)aa'a'a	aa'a'(a'a)	(a)aa'a'(a'a)
	————— HTD				
дугосиланни	—	a'a'	(a)a:a'	a'a'(a)	(a)a:a'(a)
	— —	a'a'a:	(a)a:a'a:	a'a'(a'a)	(a)a:a'(a'a)
	— — —	aa'a'a'	(a)aa:a'a'	aa'a'(a'a)	(a)aa:a'(a'a)
	— — — —	aaaa'	(a)aaaa'	aaaa'(a)	(a)aaaa'(a)
	————— HTD				

4. Закључак

Доминантне карактеристике по типу акцента (табела 7) јесу оне тонске карактеристике које се појављују у највећем броју случајева, а у оним категоријама где је било јачег колебања, унимања је као доминантна ситуација која се јавља у споро читаном тексту.

Из прегледа доминантних типова провизује да јапанско језичко осећање перципира високи тон на месту силаннога акцента, као и на слогу који следи или узлазног акцента.

Код дугосиланног акцента високи тон се по правилу појављује на првој мори. Код дугог узлазног акцента, друга мора може имати високи тон исто као и слог или акцента.

У брзом читању појављују се, додуше без доследности, одређена одступања од доминантних типова. Та су одступања много чешћа у речима са силанним акцентима него у речима са узлазним акцентима. Код краткосиланног најважнија одступања су присуство високог тона у свим слоговима у речи, дакле, неутраљање акцентованог слога из целине речи, тј. у крајњој линији извесна деакцентуација речи. Код дугог силанног акцента, одступања

se kreću u dva pravca: taj akcent može izgubiti silaznost (u tom slučaju dve more su visoke), a može se i skratiti. Ovi fenomeni se mogu tumačiti kao rezultati proizvodijske redukcije koja nastupa prilikom brzog izgovora reči.

Prilikom slušanja srpskohrvatskih tekstova, autor je beležio, osim svoje percepcije visokog tona, još i izrazitiji intenzitet, ako se osećao na nekom slogu u reči, a takođe i odnose u pogledu trajanja vokala. Lica intenzitet obeležavao je znakom `.

Табела (8)

Изразитији интензитет и полудужина у речима са силазним акцентима

Акцентски
тип речи

	Б. п. у.	Б. п. у.	Б. п. у.	Б. п. у.
	26 13 39	6 3 9	2 1 3	2 1 3
—				
—	'b`	3 2 5 (o)k	2 — 2	— — —
—		66 33 99	20 10 30	2 1 3
—				
—	'b`a	12 12 24 (o)ko	1 5 6	— — —
—		52 25 77	20 10 30	2 1 3
—				
—	'b`oo	12 9 21 (o)'b`oo	1 3 4	— — —
—	'b`oo'	1 — 1 (o)'b`oo'	1 — 1	
—	ba'o'	1 — 1		
—		16 9 25	2 1 3	
—				
—	'b`ooo	1 4 5 (o)'b`ooo	— 1 1	
—	'b`ooo'	1 — 1		
—		2 1 3		
—				
—		30 16 46	10 5 15	2 1 3
—				
—		— — — (o)'b`	2 — 2	— — —
—		16 8 24	2 1 3	— — —
—				
—		— — — (o)k	2 — 2	
—		18 9 27	8 4 12	
—				
—	'b`oo	2 1 3	— — —	

Табела (9)

Израженији интензитет и полудужина у речима са улазним акцентима

Акцент- ски тип речи	Б. п. у.			Б. п. у.			Б. п. у.			Б. п. у.			
	38	19	57	14	7	21	14	7	21	6	3	9	
—	4	2	6	(a)š'e'	—	6	6	—	—	(a)od'v'(a)	2	1	3
—	59	26	76		12	6	18		4	2	6		
—	đ'v'o	7	3	12	(a)š'e'v'o	—	2	2	—	—	—		
—	đ'v'o	2	1	3	(a)š'e'v'o	2	—	2					
—	o'v'o	4	2	6	(a)o'v'o	—	—	—					
—				(a)š'e'đ'o	—	1	1						
—					2	1	3		2	1	3		
—	đ'v'oo	2	3	5	(a)š'e'v'o	—	1	1	—	—	—		
—	đ'v'oo	4	1	5									
—	o'v'oo	2	—	2									
—		18	9	27		4	2	6		2	1	3	
—	od'v'o	6	3	11	(a)od'v'o	2	1	3	od'v'(a)(a)	—	1	1	
—	od'v'o	—	—	—	(a)od'v'o	2	1	3	oo'v'(a)(a)	2	—	2	
—	oo'v'o	4	—	4									
—	o'v'oo	2	—	2									
—	o'v'oo	—	1	1									
—		4	2	6		4	2	6		2	1	3	
—	od'v'oo	—	2	2	(a)od'v'oo	—	1	1	—	—	—		
—	oo'v'oo	1	—	1	(a)š'e'đ'oo	1	—	—					
—					(a)š'e'đ'oo	1	—	—					
—		4	2	6									
—	oođ'v'o	2	2	2									
—	ooo'v'o	1	—	1									
—		32	17	49		6	3	11		4	2	6	
—		—	—	—		—	—	—		—	—	—	
—		18	9	27		6	3	13					
—	đ'v'o	4	—	4	(a)od'v'o	1	1	2					
—		16	7	23									
—	od'v'o	—	1	1									
—	od'v'o	1	—	1									
—		14	7	21									
—	od'v'o	2	—	2									
—		4	2	6		2	1	3					
—	oođ'v'o	—	2	2		—	—	—					
—		6	3	9									
—		—	—	—									
—		4	2	6									
—		—	1	1									
—		2	—	2									

Бележење дужине речи укључено је у материјал изнет у досадашњим табелама док је полудужина означавана са \cdot . У табелама 8 и 9 издвојен је овај материјал у којем се јавља израњитији интензитет или полудужина, или обоје. Важно је имати у виду да се овде ради о примерима који су у упрошћеној транскрипцији већ једном били изнети и у ранијим табелама.

Из горњих табела види се да се код кратког улазног акцента, у једном делу примера али не у већини, осећао израњит интензитет на слогу који по уобичајеним схватањима носи акценат. Исто тако, на том слогу понекад се појављује и полудужина. Код дугог улазног акцента ситуација је слична утолико што се понекад јавља појачани интензитет на слогу на којем се обично бележи акценат. Број оваквих примера мањи је него код кратког улазног акцента.

Речи са краткосилазним акцентом носиле су понекад израњитији интензитет на акцентованом слогу, тј. тамо где се налазио и високи тон. Карактеристично је, међутим, да се јављају и неки примери као *убрава* и *барковица*, са високим тоном распрострањим преко целе речи, али са појачаним интензитетом на првом слогу. Ту се, дакле, акцентовани слог издваја од неакцентованих интензитетом, а не тоном висином. Додуше, број оваквих примера толико је мали да они представљају редак изузетак, а не правило.

Код дугог силазног акцента има толико мало примера израњитијег интензитета у забележеном материјалу да се из њих не могу извући никакви закључци.

Као општа констатација стоји чињеница да је високи тон најчешћи и најредовнији корелат акцента у забележеном материјалу, наравно са напоменом да је код улазних акцената по правилу реч о високом тону у првом посленакцентском слогу. Правилном разматрању овог закључка важно је имати у виду да се ради сваки пут о субјективној перцепцији заснованој на језичком осећању говорника јавноског језика и да приликом слушања и обележавања материјала аутор није знао која реч носи који акценат у српскохрватском језику.

Резултати до којих се дошло у овом раду засновани су на перцепцији војвођанског изговора српскохрватског језика. Није искључено да би слушање неког другог регионалног изговора дало другачије резултате.